

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

THEORETICAL ASPECTS OF SELF-PRESENTATION CONCEPT DEFINING OF FUTURE PHILOLOGICAL FIELD TEACHERS

У статті здійснено теоретичний аналіз та порівняння підходів до вивчення феномену самопрезентації, значна кількість теоретичних і практичних розробок у дослідженні якого в більшій мірі належить закордонним ученим. На основі вивчення сучасних теорій розглянуто особливості явища самопрезентації майбутніх викладачів філологічних спеціальностей. Термін «самопрезентація» використано як синонім управління враженнями для позначення багаточисельних стратегій і технік, які використовує особистість під час створення та контролю свого внутрішнього іміджу і вражень про себе, які вона демонструє оточуючим.

Уточнено сутність понять «самопрезентація» (як постійний процес пред'явлення «Я» в міжособистісній взаємодії незалежно від усвідомлення особистістю своїх поведінкових дій) та «самовираження», розкриття змісту яких відбувається у філософському, педагогічному і психологічному аспектах, та досліджено як спосіб реалізації особистості в різних видах діяльності, вираження внутрішнього світу, свого «Я», потреби особистості заявити про свої прагнення, можливості, ставлення до інших. Проаналізовано етапи сформованості самовираження під час дослідження цієї категорії як активності: етап самовираження, що проявляється у формах демонстрації свого «Я»; етап особистісного самовираження або зріла форма самовираження, в якій розкривається істинне, не вигадане «Я».

Висвітлено підходи щодо розмежування та отождолення понять «само-розкриття», «самопред'явлення» та «самопрезентація», зокрема за такими критеріями, як усвідомлений вплив на інших, керуваність та контроль над інформацією, ступінь правдивості, співвідношення вербальних та невербальних засобів. Виокремлено набуту самопрезентацію, для якої характерне вираження мотивації досягнень, та захисну самопрезентацію як поведінковий вияв мотивації уникнення невдач.

Ключові слова: самопрезентація, самовираження, майбутні викладачі філологічних спеціальностей, управління враженнями, саморозкриття, самопред'явлення.

The article overviews theoretical analysis and study approaches comparison of self-presentation phenomenon, theoretical and practical workings in the study of which largely on the foreign doctrines basis. The peculiarities of philological specialties future teachers self-presentation phenomenon based on the modern theories study are considered. The term self-presentation is used as a synonym for impression management to denote strategies and techniques which personality uses to create and control his inner image and impressions he demonstrates to others.

The essence of «self-presentation» concepts (as a constant process of presenting «I» in interpersonal interaction, regardless of personal awareness of his behavioral actions) and «self-expression», the disclosure of which occurs in philosophical, pedagogical and psychological aspects, and explored as a way of personality implementation in various activities, the expression of inner world, his «I», the needs of personality to express his needs, opportunities, attitudes toward others. The stages of self-expression formation in the study of this category as an activity are analyzed: the stage of self-expression, which is in the forms of one's «I» demonstration; the stage of personal self-expression, or self-expression mature form, which reveals the true, not fictional «I».

Approaches to distinguishing and identifying of «self-disclosure», «self-presentment», «self-presentation» concepts are covered, in particular by such criteria as conscious influence on others, manageability and control over information, the truthfulness degree, verbal and non-verbal means interrelation. Gained self-presentation is singled out, which is characterized by the expression of achievement motivation, and protective self-presentation, as a behavioral manifestation of motivation to avoid failures.

Key words: self-presentation, self-expression, future teachers of philological specialties, impression management, self-disclosure, self-presentment.

УДК 378.011.3-051:80
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-2.24>

Торбенко І.О.,
канд. пед. наук,
в. о. декана міжнародного
медичного факультету
Донецького національного
медичного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Стратегія розвитку сучасного українського суспільства потребує підвищення вимог до освітньої системи з метою як підготовки висококваліфікованих фахівців, так і формування людини як особистості, впровадження інноваційних підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців філологічних спеціальностей.

Модернізація системи освіти кардинально змінює статус викладача філологічних спеціальностей, відповідно, з'являється необхідність

формування нових сучасних правил поведінки, самостійності, ініціативи та відповідальності особистості, створювати певний позитивний образ себе, здатність презентувати свої вміння в середовищі.

Велику актуальність набувають такі особистісні якості майбутніх викладачів філологічних спеціальностей, як здатність до здійснення свідомого суспільного вибору, творча активність, ініціативність, тобто здатність до особистісного самовираження, а також уміння правильно, лаконічно і чітко

демонструвати власну точку зору, створення позитивного іміджу, впливу на інших людей з метою досягнення бажаного, що визначають успішність викладача та тісно пов'язані з явищем самопрезентації, його сутністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам вивчення феномену особистості, явищ самопрезентації, самовираження, самореалізації особистості присвячено праці К.О. Альбуханової-Славської, І.Д. Беха, Л.І. Божовича, В.П. Алексєєва, Л.І. Анциферової, В.С. Біблера, С.Д. Дерябо, В.О. Лекторського, А.В. Петровського, С.Л. Рубінштейна, В. Франкла тощо.

Проблему психологічних особливостей самопрезентації особистості в соціальному середовищі досліджували такі вчені, як Є.М. Бакушина, А.Є. Жичкіна, О.М. Капустюк, О.Р. Шишкова тощо.

Проблемі самопрезентації приділено значну увагу таких зарубіжних дослідників, як Е. Гофман, Б. Шленкер, Е. Джонс, Д. Майерс, Ч. Кулі, Дж. Г. Мід, Т. Піттман, Дж. Тедеші, А. Шутц. Ця проблема стає все більш актуальною в Україні в сучасних умовах, і все більш затребуваним є вивчення самопрезентації як важливої умови професійного розвитку та кар'єрного зростання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте в проаналізованих наукових працях недостатньо розкрита проблема самопрезентації майбутніх викладачів філологічних спеціальностей та не вичерпує всіх важливих аспектів дослідження розвитку зазначеної категорії в самовираженні особистості.

Метою статті є теоретичний аналіз підходів до визначення феномену самопрезентації майбутніх викладачів філологічних спеціальностей у процесі самовираження особистості.

Виклад основного матеріалу. Термін «самопрезентація» (англ. self-presentation, own presentation) з'явився в науці у ХХ ст. Аналіз наукової та довідкової літератури доводить, що термін «самопрезентація» має багато визначень та використовується як синонім поняття «управління враженнями» щодо позначення технік, які особистість застосовує під час складання враження про себе, що демонструє оточуючим.

Відповідно до енциклопедичного словника з психології спілкування під поняттям «самопрезентація» розуміється акт самовираження в процесі спілкування, спрямований на те, щоб створити певне враження про себе в аудиторії, яка може бути представлена як окремою особою, так і групою людей [6, с. 138].

Перше систематичне дослідження феномену самопрезентації провів американський соціолог Е. Гофман (E. Goffman) та описав його концепцію у своїй класичній праці «Подання себе іншим у повсякденному житті». Дослідник є прибічником рольової теорії особистості, згідно з якою життя

схоже на театр, і кожна людина в цьому житті – актор. Е. Гофман описав взаємодію людей кожного дня через драматургію, з точки зору театрального мистецтва. Індивідуальності, таким чином, виглядають як «актори», взаємодія – «вистава», що зумовлена контекстом або ситуацією та сконструйованими для передачі іншим людям враженнями згідно з бажаними та очікуваними задачами «актора» [2]. За Е. Гофманом, самопрезентація – це процес виконання соціальних ролей упродовж усього життя.

На думку відомого західного дослідника Б. Шленкера (B. Schlenker), самопрезентація – це не тільки поверхнева, оманлива або маніпулятивна діяльність, вона також може містити «спробу представити аудиторії близький до ідеалу образ» будь-кого. Зазвичай цей образ відображає трохи змінену та вдосконалену «Я-концепцію», але це те, в що «актор» щиро вірить сам [10, с. 493]. Самопрезентація – це усвідомлюваний або неусвідомлюваний залежно від ситуації процес, який виконується активним суб'єктом.

Американський соціальний психолог Р. Баумейстер (Roy F. Baumeister) та Е. Стейнхилбер (Andrew Steinhilber) розглядають самопрезентацію як засіб саморозкриття через демонстрацію своїх думок під час міжособистісного спілкування та публічних виступів [8, с. 85].

В окремих працях самопрезентація розглядається як засіб формування «Я-образу» та підтримки власної самооцінки Так, Дж. Г. Мід і Ч. Кулі підтримували думку, що в соціальному дискурсі та взаємодії для людини є характерним демонстрація різних соціальних ролей різним партнерам з метою представлення себе найбільш вигідним чином та справлення найкращого враження, завдяки чому сформувати власне бачення про себе, рефлексуючи думки та поведінку оточуючих. Таким чином, за Г. Мід і Ч. Кулі, пізнання особистості себе є рефлексією знань інших про нього [9].

Варто зазначити спроби розглядати самопрезентацію як поведінкову реалізацію мотивації. Так, Р. Аркін і А. Шутц розуміють під самопрезентацією реалізацію мотивації досягнень чи уникнення невдач та, відповідно, виокремлюють набуту та захисну самопрезентацію.

Набута самопрезентація виражає мотивацію досягнень. Для неї характерним є вибір адекватних ролей та завдань, які відповідали б соціальному становищу, освіті тощо, вибір соціального середовища, відповідного рівня ідентифікації суб'єкта (спілкування з рівним собі).

Захисна самопрезентація – поведінковий вияв мотивації уникнення невдач. Цей вид самопрезентації частіше не усвідомлюється. Людина вибирає неадекватне для вирішення завдань середовище – або із заниженими вимогами, або з непомірно високими (авантюристична самопрезентація) [7; 11].

Як зазначалося раніше, Р. Баумейстер та Е. Стейнхілбер вважають поняття саморозкриття, самопред'явлення та самопрезентації тотожними. Такої ж думки притримується і Н.В. Амяга, яка розглядає самопрезентацію як самоподачу та самопредставлення.

Необхідно зазначити, що здійснювалися дослідження, які намагалися розмежувати ці поняття.

Зокрема, Г.В. Бороздіна, О.В. Зінченко, І.П. Шкуратова відокремлюють явища саморозкриття та самопрезентації за рядом критеріїв: усвідомленого впливу на інших, ступеню правдивості – неправдивості, співвідношення вербальних та невербальних засобів, рольової та особистісної поведінки, контролю над враженнями, що викликає особистість. Самопрезентація характеризується більшою керованістю та усвідомленням інформації, що повідомляється особистістю. У більшості випадків саморозкриття є правдивішим та щирішим, ніж самопрезентація; у випадку самопрезентації невербальні засоби спілкування набувають більшого значення, і вона завжди потребує більшого контролю над інформацією, що повідомляється, ніж саморозкриття [3, с. 478].

З іншої точки зору, Д. Майєрс підкреслює спрямованість самопрезентації на створення бажаного образу себе у партнерів зі спілкування і визначає її як «акт самовираження і поведінки, спрямований на створення або позитивного враження, або враження, яке відповідає іншим ідеалам» [5, с. 776].

Таким чином, можна зробити висновок, що нині думки дослідників розділилися, та чіткого розмежування зазначених понять не існує.

У нашій роботі ми поділяємо думку дослідників, які розглядають самопрезентацію як засіб самовираження.

Аналіз літературних джерел показує, що розкриття змісту категорії «самовираження» відбувається в декількох аспектах: філософському, педагогічному та психологічному. Зокрема, К.О. Абульханова-Славська під самовираженням розуміє той спосіб, яким людина реалізує себе як особистість у діяльності, в спілкуванні, у вирішенні життєвих проблем [1, с. 54]. Головною умовою самовираження є установка адекватності, яка визначається в більшості випадків самою особистістю, між внутрішнім світом (його запитами, орієнтирами, цінностями) і зовнішнім способом вираження внутрішнього світу. Це виявляється як у виборі соціальної ролі, так і в будь-якій суспільно корисній діяльності [1, с. 58].

Доктор психологічних наук Д. Леонтьєв визначає самовираження як активність суб'єкта, що спрямована на самореалізацію, однак яка ще не досягла бажаного ефекту особистісного вкладу (опредметнення), тобто ще не опредметнилася в діянні. Самовираження, на думку дослідника, є «епіфеноменом самореалізації», коли потреба у

трансляванні себе виявляється недостатньо підкріпленою відповідною здатністю [4].

Досліджуючи самовираження як активність, необхідно зазначити, що існують декілька етапів її сформованості. Зокрема, К.О. Абульханова-Славська акцентує, що самовираження має різні ступені зрілості, тобто вона має свою специфіку на різних вікових етапах.

Так, на ранніх етапах самовираження, як правило, проявляється у формах демонстрації свого «Я». Етап особистісного самовираження, на якому прояви себе перетворюються в дійсну потребу адекватного і сутнісного вираження свого «Я», вже вважається зрілою формою самовираження. Особистість починає виробляти свою манеру поведінки, шукає свій стиль мовлення і, що головне, намагається виразити себе в житті, вчинках, справах. Це засвідчує той факт, що потреба в самовираженні стає потребою у вираженні свого істинного, а не вигаданого «Я». Поки образ внутрішнього «Я» не сформувався, самовираження знаходиться на стадії зовнішнього, показного вираження самого себе (демонструвати ще немає чого). Тому, зазначаючи про адекватність здійснення соціальних ролей (у професії, у спілкуванні тощо), внутрішньому «Я-образу» необхідно враховувати сформованість цього образу в самої особистості, її бажання вдосконалювати його [1, с. 53–54].

Висновки. Таким чином, узагальнення наукових підходів дає підстави зробити висновок, що прагнення демонструвати себе іншим вимагає від особистості – майбутнього викладача філологічних спеціальностей вибору різних тактик поведінки, постійного розширення особистісних можливостей з метою самовираження та подачі себе іншим, отримання від цього задоволення та суспільного визнання.

Під самовираженням розуміємо спосіб реалізації особистості в різних видах діяльності, вираження внутрішнього світу, свого «Я», потреби особистості заявити про свої прагнення, можливості, ставлення до інших.

Соціальна взаємодія в суспільстві розглядається нами з позиції самопрезентації особистості. Самопрезентацію майбутніх викладачів філологічних спеціальностей розглядаємо як постійний процес пред'явлення «Я» в міжособистісній взаємодії, незалежно від усвідомлення особистістю своїх поведінкових дій.

Поняття «самовираження» є виявом внутрішнього «Я» та може використовуватись як самостійний, узагальнюючий термін, що відкриває і розкриває внутрішню сутність суб'єкта самопрезентації.

Узагальнюючи вищезазначене, подальше дослідження особливостей та умов формування самопрезентації майбутніх викладачів філологічних спеціальностей є актуальним і перспективним.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. Москва : Мысль, 1991. 160 с.
2. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни. Москва : КАНОН-пресс-Ц, 2000. 304 с.
3. Карнюхіна О. Д. Вивчення проявів самопрезентації в товариських і дружніх стосунках у процесі саморозкриття в ранньому юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Випуск 12. С. 475–484.
4. Леонтьев Д.А. Самореализация и сущностные силы человека. *Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии*. 1997. С. 157–176.
5. Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 794 с.
6. Психология общения. Энциклопедический словарь / под общей редакцией А.А. Бодалева. Москва : Когито-Центр, 2011. 600 с.
7. Arkin R.M. Self-presentation styles. *Impression management theory and social psychological research*. 1981. P. 311–333.
8. Baumeister R.F., Steinhilber A. Paradoxical effects of supportive audiences on performance under pressure: The home field disadvantage in sports championships. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1984. Vol. 47. № 1. P. 85–93.
9. Mead G.H. *Mind, self and society*. Chicago : Univ. of Chicago Press, 1934. 438 p.
10. Schlenker B.R. Self-presentation. *Handbook of Self and Identity*. 2012. P. 492–518.
11. Schultz A. *The phenomenology of the social world*. Northwestern University Press, 1967. 255 p.